

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İTİLAFLI DEVLETLERİNİN PONTUSÇU FAALİYETLERE YAKLAŞIMI

Rahmi DOĞANAY*

ÖZET

Bilindiği gibi Pontus Meselesi, *Şark Meselesi* içinde gelişen ve Yunanistan'ın *Megali İdea*'sının bir parçası olarak uygulanmaya çalışılan bir projeye dayanır. Osmanlı Devleti zayıfladıkça, diğer projeler gibi Pontus Projesi de gelişmiş, Mondros Mütarekesi'nden sonra dışarıdan İtilaf Devletleri ve Yunanistan, içeriden ayrılıkçı Pontus'çu cemiyetler ve Fener Rum Patrikhanesi, Karadeniz sahillerini içine alan bağımsız bir Pontus Devleti kurma girişimlerini sürdürmüşlerdir. Ancak Türk Milli Kurtuluş Hareketi bu büyük oyunu bozmuş, bağımsız Türk devletinin temelini oluşturan Lozan Antlaşması gereğince yapılan nüfus mübadelesiyle sorunu kökünden halletmiştir. Bu makalede, Milli Mücadele dönemi ele alınarak, İtilaf Devletlerinin Pontusçu faaliyetlerle ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Pontus, İtilaf Devletleri, Fener Rum Patrikhanesi

Pontus Meselesi, *Şark Meselesi* içinde gelişen bir meseledir ve Pontus ülkesi olarak çizilen sınırlar, Türkiye'nin Karadeniz bölgesini içine almaktadır. Son zamanlarda hortlatılmaya çalışılan Pontusçuluk, tarihi Trabzon Rum Devleti'nin canlandırılması boyutlarından çıkmış, Yunanistan'ın *Megali İdea*'sının¹ bir parçası olarak algılanmaya başlamıştır. Meselenin

---

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ELAZIĞ.

¹ Megali İdea (Büyük Ülkü): Eski Bizans'ı ve Elen İmparatorluğu'nu canlandırma ülküsü, İstanbul, Adalar, Batı Anadolu ve Pontus olarak adlandırılan Karadeniz kıyısını içine alan bir devlet kurmak amacıyla "Etniki Eteryia" adıyla kurulan bir cemiyet bunun için çalışıyordu. Cemiyetin 1814'te Odesa'da kurulması dikkat çekicidir. Bkz. *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985, s. 26.

yoğun olarak gündemde tutulduğu dönem, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığı ve paylaşılarak tasfiye edilmeye çalışıldığı dönemdir. Mesele bu yönüyle, Türkiye'nin kuşatılması projesinin de bir parçası olmuş ve güncelleştirilmeye çalışılmaktadır.

1829'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan, *Megali İdeanın* bütün yönleri ile gerçekleştirilmesi çabalarına başlamıştı. Avrupa Devletleri de kendi çıkarları için bu çalışmalarını desteklemişlerdi. Pontus devleti de, bu büyük idealin bir parçasıydı. Anadolu'nun eski çağlarında görülen Yunan koloni faaliyetleri, Ortaçağ'daki Bizans devletleriyle Trabzon civarında kurulan Komnenoslar Devleti, Anadolu'nun Karadeniz sahillerini Yunanistan ve Batılıların gözünde bir *Helen* yurdu gibi gösteriyordu.² Osmanlı Devleti zayıfladıkça, diğer projeler gibi Pontus Projesi de gelişmişti.

Daha savaştan önce Karadeniz Rumları da diğerleri gibi teşkilatlanmış, Pontus devleti kurmak için çalışmalara başlamışlardı. 1904 yılında *Merzifon Amerikan Koleji*'nin desteğiyle *Rum Pontus Cemiyeti* kurulmuş³ ve çalışmalarını da Kolej binasında yürütmüştü. Daha savaş bitmeden faaliyetlere hız verilmiş, silahlanma sağlanmış, Bolşevik İhtilali'nden kaçan Rumlar Anadolu kıyılarına taşınmış, Rusların boşalttığı Karadeniz sahillerine yerleştirilerek bölge Yunan yayılmacılığı için elverişli hale getirilmişti.

I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sona erince Pontus Teşkilatı, Batum, Sohum, İstanbul gibi şehirlerde çalışmalarını artırmış, hazırlıklar yapmış, Rumları silahlandırarak Anadolu sahillerine çıkarmıştı.⁴ Savaş içinde Rusya tarafından korunan Rumlar, şimdi de Yunanistan'ın kurulması aşamasında olduğu gibi, İtilaf Devletleri'nin himayesine sığınmışlardı. Gerek *Mavri Mira Cemiyeti*, gerek İstanbul'daki *Rum Patrikhanesi* ve gerekse *Rum Muhacirun Komisyonu* Pontus'un gerçekleşmesi için büyük çaba harcıyorlardı. Mavri Mira, Patrikhane'nin kurduğu bir örgüttü ve başkanı Patrik yardımcısı Droteos'tu. Bu örgüt doğrudan Venizelos'tan direktif alıyordu.⁵ Örgüt, Osmanlı topraklarında çeteler oluşturarak, mitingler ve propagandalar yaparak Pontus davasını tanıtmakla görevliydi. Muhacirun Komisyonu da Anadolu'ya Rumları sokarak aynı gayeye hizmet etmekteydi. Özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra bu örgütler Pontus meselesini canlandırmak, ihtilali gerçekleştirmek için Osmanlı sınırları dışında da şubeler kurarak propagandalarını sürdürmüşlerdi.⁶ Bu çalışmalara katılan örgütlerden biri de, İstanbul'daki *Kordos Komitesi*'ydi. Patrikhane ile birlikte, Yunanistan'dan gönderilen çeteleri ve İstanbul'da örgüte kaydettiği

² Nuri Yazıcı, *Milli Mücadele'de Pontus Faaliyetleri*, Ankara 1989, s. 114.

³ İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı Başlarken.*, İstanbul 1987, s. 107.

⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. II, İstanbul 1981, s. 488.; Bkz. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1973, s. 320.

⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. III, İstanbul 1982, s. 899.

⁶ *Pontus Meselesi*, Ankara 1338, s.48.

Rumları Karadeniz kıyılarına gönderiyordu.⁷ Pontus, bu örgütlerden en iyi teşkilatlanmış olanıydı ve Anadolu'da kurulmuş olduğundan etkinliği daha fazlaydı. Karadeniz kıyısında Trabzon'dan İstanbul'a kadar uzanan devleti kuracak olanlar da bunlardı. Pontus Cemiyeti, 1904'te Merzifon'daki Amerikan kolejinin desteğiyle kurulmuştu ve Kolej eğitimlerini de sağlıyordu.⁸ 1920 yılında koleje yapılan baskında Pontus haritaları ve Yunanistan'a katılması ile ilgili kitaplar ve Müdür White'ın yazdığı, Türkiye'yi Hıristiyanlığın en büyük düşmanı gösteren ve Türkiye'nin parçalanmasını tavsiye eden mektup bulundu. Bu tür desteklerden cesaret alan Rumlar, Trabzon'da Rum zenginlerin desteğiyle Pontus Cumhurbaşkanı için bir saray yapacak kadar ileriye gittiler.⁹ Rumların bu derecede ileri gitmelerinin ve kendilerine çok güvenmelerinin sebebi, İngiliz ve Yunan desteğini hep arkalarında hissetmeleriydi. Böylelikle Karadeniz bölgesinde terör estirip Türkleri sindirmeye çalışıyorlardı. Kurulmasına çalışılan Pontus devletinin sınırları, merkezi Samsun olmak üzere, Batum'un kuzeyinden, İnebolu'nun batısına kadar Karadeniz sahilleri ile Kastamonu, Yozgat, Tokat, Amasya, Çorum, Sivas, Gümüşhane ve Erzincan'ı kapsıyordu.

Pontus davasına en büyük desteği veren ve uluslararası platformda savunan devletlerin başında Yunanistan geliyordu. Pontus, *Büyük Yunanistan*'ın Karadeniz'e açılan penceresi olacaktı. Rum çetelerine insan, silah ve cephane yardımı da yapıyordu.¹⁰ Venizelos, uluslararası görüşmelerde nüfus çoğunluğunu öne sürüyor, Wilson Prensiplerine dayanarak Karadeniz'de Pontus devleti kurulmasını istiyordu. Bir yandan da bölgede anarşi ve karışıklığı hazırlayarak İtilaf Devletlerinin işgalini gerçekleştirmeye çalışıyordu.¹¹ Bunda başarılı da oldu. İngilizler 1918 yılı Aralık ayında Batum'u, 9 Mart 1919'da Samsun'u işgal ettiler ve Karadeniz kıyılarını denizden kontrollerine aldılar. 1920'de de Fransızlar Zonguldak'ı işgal ettiler.¹² Venizelos hem Yunanistan'a katılacak Pontus'u gerçekleştirmek, hem de Ankara'yı kuşatmak, cepheyi genişletmek istiyordu.

Pontus'un en hareketli savunucularından birisi de Trabzon Metropoliti

⁷ T. Bryklioğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi 1981, s. 90; Bkz. *Pontus Meselesi*, Ankara 1338, s. 45.

⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C. I, Ankara 1973, s. 73.; Bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984, s. 227.; Ayrıca Bkz. E. Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, C.I, İzmir 1988, s. 120.; S. Kocabaş, *Türk Yunan Mücadelesi*, İstanbul 1984, s. 140.

⁹ Ruhi Develilioğlu, "Karadeniz'de İstiklal Savaşında Bir Safha ve Cumhuriyet Denizciliğine Bir Bakış", *Deniz Mecmuası*, 1 Nisan 1938, s. 348.

¹⁰ Albay Bujak, *Yunan Ordusunun Seferleri (1919-1922)*, İstanbul 1939, s.177.

¹¹ ATASE Arşivi, Kls.379, D.7, F.182. Bkz. Mesut Çapa, *Trabzon ve Giresun'da Rum Faaliyetleri (1919-1922)*, A.Ü.T.İ.T.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.

¹² Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Zonguldak*, A.Ü.T.İ.T.E., (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990, s. 112.

Hrisantos'tu.¹³ Avrupa'da ve bölgede bunun için yoğun çalışmalar içindeydi. Ayrıca, Marsilya'da yerleşmiş ve Trabzon kökenli işadamları Konstantin Konstantinides ile Venizelos tarafından Pontus çetelerini organize etmesi için görevlendirilen Yunan Subayı Albay D. Katenyotis de Pontus davasının önemli adamlarıydı.¹⁴ Albay Katenyotis, Tiflis ve Batum'da Rumları silahlandırıp, eğitilmiş birlikler halinde Anadolu kıyılarına gönderiyordu. Trabzon ile ticari ilişkisi bulunan Konstantin Konstantinides ise, parası ile Pontus'un hizmetindeydi.

Bütün bu çabalar, sadece Rumların Pontus devleti kurmaya çalışmalarıyla ilgili de değildi. Bu faaliyetleri destekleyen ülkelerin de bazı amaçlar peşinde olduğu bir gerçektir. Sürekli gündeme getirdikleri, Hıristiyanları kurtarma politikaları burada da gerçek amaçlarını gölgeleyen ve Hıristiyan kamuoyunda sempati toplayan bir hareket olarak kalıyordu. Bu devletlerin her biri, paylaşımında avantaj sağlamak veya bölgedeki Rumlar aracılığı ile hedeflerine ulaşmak, çıkarlarını korumak telaşındaydılar.

Dünyanın büyük bölümüne tahakküm eden emperyalist devletler, İstanbul'dan Batum'a kadar, Karadeniz kıyılarını ele geçirmek için Pontus projesini destekliyorlardı. Zaten bölgede Pontus probleminin çıkması da kendilerince sağlanmıştı.¹⁵ Bölgenin kontrolü önceleri de ekonomik ve stratejik sebeplerle çok önemli ve zenginlikleri ile Batılı ülkelerin iştahını kabartmış ise de; günün şartları içinde daha da bir önem kazanmıştı. Ermeni meselesinde olduğu gibi, Pontusçuluk da Türk Kurtuluş Savaşı ve Sovyet Rusya'nın gündeme gelişiyle ikisi arasına konulmak istenen bir engel olarak görülmüyordu. Bolşeviklerle Türklerin birleşmesinden çok korkmaktaydılar. Bunun için de Yunanistan, İngiltere, Amerika başta olmak üzere İtilaf Devletleri Pontus davasını destekliyorlardı.

Venizelos, Yunanistan adına Pontus'un kurulmasının da baş savunucusuydu. Bolşevik yayılmasının engellenmesi, Venizelos'a göre bölgede Pontus devletinin kurulmasına bağlıydı.¹⁶ Aslında Venizelos, hem ilerde Pontus'un Yunanistan'a katılacağını hesap etmekte, hem de Anadolu'da Yunan ordularının ilerlemesi için Milli Mücadele'yi kuşatmayı, cephesini genişletmeyi düşünmektedir.

Bu politika, İngiltere'ye de uygun gelmektedir. Çünkü Türkiye ile Rusya'nın ayrı düşmesi zaten istediği bir gelişme iken, Yunanistan'ı Anadolu'ya sevk eden ve Pontus hareketlerini destekleyen de kendisiydi. Pontusçular da İngiltere'ye güvenmekteydi. İngiltere'nin Orta ve Yakın Doğu'daki

¹³ *İstikbal Gazetesi*, 19 Eylül 1920, Ayrıca Bkz. Mesut Çapa, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon 1998, s.63-68.

¹⁴ M.Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s. 31.; Bkz. Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Paris 1963, s.335.

¹⁵ N. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁶ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. II, İstanbul 1988, s. 65.

çıkarları bu tampon ile korunabilirdi. Bu yüzden bölgedeki İngiliz Subayı Wardrop, *Bolşeviklerle Kemalistlerin birleşmesi kesinlikle önlenmelidir* diye görüş bildiriyordu.¹⁷

İngiltere, Milli Mücadele'nin en önemli ikmal yollarını, kurulacak Pontus devletine verirken, her şeyi planladığı ve yüzyıllarca beklediği, sonuca ulaşacağı sırada oyununu bozan Türk Kurtuluş Hareketi'ni dize getirmeyi düşünüyordu. İngiltere'nin XIX. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile engellediği Rus emellerini, şimdi Lloyd George, Rumlarla engellemeyi düşünüyor ve elinden geldiğince onları büyütme çalışıyordu.¹⁸ Yunan Ordusu'nun Anadolu'da her harekete geçişinde, Pontusçular da hareketleniyordu. İngiliz ve Yunan donanmaları denizden Ankara'nın kaynaklarını kurutmaya çalışırken, Pontusçulara destek sağlıyordu. Yunanistan ve İngiltere yönünden uygulanmak istenen plan, Milliyetçi Türklerin batıdan ve Karadeniz'den sıkıştırılıp, Ankara'da yok edilmesiyle Boğazların serbest kalması; Türklerin İstanbul'dan sürülmesi; Karadeniz bölgesinde kurulacak Pontus devletinin Ermenistan ve Gürcistan ile işbirliği yapmak yoluyla, İslamlaşma ve icabında Rus emperyalizmine karşı sağlam bir set teşkil etmesiydi.¹⁹

1920 Ocak ayında Ermenistan, Pontusçu Albay Katenyotis ve Rus Albayı Ananias arasında Bolşevizm'in sızmasına karşı bir birlik de oluşturulmuştu. Pontus ile Ermenistan birleşirse, Bolşeviklerle Türk Milliyetçilerine karşı güçlü bir engel olacağı düşünülüyordu. Bu sebepten, Ermenilerin Trabzon'u istemelerine Rumlar önemli bir tepki göstermemişlerdi. Pontus-Ermeni federasyonu bile gündeme gelmişti.

Amerika'nın konuya yaklaşımı da Hıristiyanların kıyıma uğradığı propagandaları ve dolayısıyla duygusal sebeplerden kaynaklanıyordu. Ekonomik çıkarları da dikkatlerden uzak tutulamayacak kadar önemliydi. İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra belirtilen amaçlarla, daha önce hazırlıklarını yaptıkları Pontus'u gerçekleştirmek için harekete geçtiler. İngiliz, Fransız, Yunan ve Amerikan hükümetleri, elbirliğiyle Pontusçulara yardıma başladılar. Özellikle İngiltere ve Yunanistan'dan hem siyasi destek, hem de ekonomik ve askeri konularda önemli ölçüde yardım aldılar. İnsan gücü temininde de destek gördüler. Mondros Mütarekesi imzalanıp, Boğazlar ve Karadeniz İtilaf Devletlerine açılınca, İtilaf güçleri büyük bir yoğunlukla buralara girdiler ve önemli gördükleri bazı yerleri işgal ettiler. Bundan sonra işin diplomatik boyutuna yöneldiler.

1919 Ocak ayında, Paris'te toplanan konferansta, Pontus'u onaylatmak için Venizelos ve Pontusçu Rumlar önemli çalışmalar yaptılar. Venizelos, Batı Anadolu'yu Türkiye'den koparmak için Paris Barış Konferansı'na

¹⁷ D. Avcıoğlu, *a.g.e.*, C. II, s. 653.

¹⁸ H. Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1974, s. 157.

¹⁹ Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1986, s. 90.

çeşitli telkinlerde bulunurken Pontusçular da Trabzon, Amasya, Samsun, Sinop ve Giresun bölgelerinde ayaklanma hazırlıklarını sürdürüyorlardı.²⁰ Bu çalışmalarda din adamları en öndeydiler. Rum ve Hristiyanların sayılarını çoğaltmak için Rusya'dan ve Yunanistan'dan, Rum ve Ermeni göçmenler getirilerek bu bölgelere yerleştiriliyordu. Pontus projesini de Paris Konferansı'na götüren Venizelos, Trabzon'dan Zonguldak'a kadar Karadeniz kıyılarını kapsayan Rum devletinin kurulmasını istiyordu. Yalnız, Venizelos Konferansa verdiği raporda sadece Trabzon'dan bahsediyor, tepki almamaya özen gösteriyordu.²¹ Ermeni istekleri Trabzon'u da içine alınca, Venizelos Pontus'un sınırlarında fazla ısrar etmiyor, Trabzon'un Ermenilere verilebileceğini kabul ediyor ve hatta Pontus-Ermeni federasyonu kurularak bir büyük devletin mandasına verilmesi veya Pontus'un Ermenistan içinde özerk bir konumda kalmasını kabul ediyordu. Lloyd George'a yazdığı mektupta ise Ermenistan ve Pontus'un kurulmasının, Batı Anadolu'nun Türkiye'den alınmasının, kendilerinin isteyip istemediğine bağlı olduğunu da belirtiyordu.²² Barış antlaşmasının hazırlık aşamasında isteklerinin alt yapısını sağlam bir şekilde oluşturmaya çalışıyordu.

Venizelos, hayalci görünmekten korkarak, ilerleyen zaman içinde Pontus'u açıktan savunmaktan vazgeçti.²³ Ancak Pontus Rumları, Trabzon Metropolit Hrisantos aracılığıyla konferansa isteklerini sundular. Buna göre; özerk bir Pontus yönetimi kurulması, Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Giresun'un bu yönetime katılması ve tek devletin güdümü altına alınması isteniyor, Pontus'un Ermenistan ile işbirliğine gideceği vaat ediliyordu. Bu teklifler İtilaf Devletleri tarafından çok ciddiye alınmasa da, Yunan propagandasına yardımcı oluyordu.

Bir yandan diplomasi alanında çalışmalarını yürüten Pontusçular, diğer taraftan devletleşme yolunda bazı adımlar da atıyorlardı. 7 Nisan 1919'da, Samsun'da Pontus günü kutlanmış, Patrikhane ve Kiliseler Pontus hareketini açıkça desteklemişlerdi. Yunan Hükümeti de, Eifel isimli torpidosuyla Alexandros Zimragaki adında bir Yunan albayını, Pontus'u örgütlendirmek üzere ve kalabalık bir subay kadrosuyla Karadeniz kıyılarına göndermişti.²⁴ Bu gelişmeler sonrasında 1919 Ekim ayında, Batum'da *Pontus Cumhuriyeti* kurulmuş ve yine Batum'da Karadeniz, Kafkas ve Güney Rusya Rum Kongresi toplanmıştı. 1919 ve 1920 yılları boyunca, Yunan ve İtilaf gemileri Rumlara silah, cephane, gıda getirdikleri gibi, savaş

²⁰ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş savaşı ve Dış Politika*, C.I, Ankara 1987, s. 38.

²¹ D. Kitsikis, *a.g.e.*, s. 30.

²² Bkz. Cemal Kutay, "Venizelos'la Lloyd George'un Gizli Mektupları", *Tarih Konuşuyor*, Aralık 1965, s. 1848.

²³ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1975, s. 69.

²⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. II, İstanbul 1982, s. 627; Bkz. Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, C. II, s. 488.

gücüne katılmaları için, bölgeye göçmen adı altında Rumları da taşıdılar.

14 Mayıs 1919'da, Yunan bandıralı bir gemi ile Rum göçmenlerin getirildiği resmen tespit edilmişti.²⁵ Temmuz ayı içinde de bu olaylar sık sık yaşanmış, 4 Temmuz'da Rusya'dan getirdiği Rumları Civa sahiline çıkaran motor yakalanmıştı.²⁶

12-13 Temmuz'da Giresun kıyılarına çıkan bir Rum çetesi yakalanmıştı.²⁷ 25 Temmuz'da Görele ve Vakfıkebir arasındaki sahil ateşe tutulmuş ve sahile kuvvet çıkarmaya teşebbüs eden üç kayık görülmüştü. Kıyıda karşılık verilmesi üzerine, motorlar Trabzon tarafına gitmiş ve bunların Batum'da teşkil edilen Ermeni ve Rum çeteleri olduğu tespit edilmişti.²⁸ Bu gibi olayların yaşanması ve göçmen görünümünde pek çok Rum ve Ermeni'nin Trabzon ve çevresine getirilmesi üzerine, Türkiye bundan çekinmiş ve göçmen kabul edilmemesini, Harbiye Nezareti aracılığıyla bütün kıyıda askeri ve mülki idarecilerine bildirmiştir. Çünkü bu göçmenlerin sivil vatandaş mı, yoksa çete üyesi mi olduğu bilinemediği gibi, Rumların nüfus çoğunluğu sağlamak gibi bir amaçları da anlaşılmıştı.

Bu göçlerde İngiltere ve Yunanistan'ın destek ve teşviki de sözkonusuydu.²⁹ Bir defasında İngiltere'nin Trabzon'daki temsilcisi, Batum'da bulunan beş yüz kadar Rum ailesinin Trabzon'a geleceğini söylemişti.³⁰ Trabzon'daki yetkililer bunu reddetmiş ve Trabzon bu konuda merkezden de uyarılmıştı. Ama bu tür faaliyetler her zaman böyle haber verilerek yapılmıyordu. Genelde gizli ve emrivakilerle yapılıyordu. Göçmenlerin getirilmesi yetmiyor, onlara çoğu kez gıda yardımı görüntüsünde silah ve cephane yardımı da yapılıyordu. 1919 Aralık'ında, Yunanistan'dan Trabzon ve Samsun'daki göçmenlere elbise ve ayakkabı götürmek için yola çıkan Yunan Odesiyo vapurunda silah ve cephane bulunduğu tespit edilerek el konulması istenmişti.³¹ Bundan başka, Katırlı ve Armutlu kıyılarına Rum kayıkları ile İstanbul tarafından devamlı olarak silah ve cephane taşındığı ve bu kayıkları bir yüzbaşının kiraladığı tespit edilmiş,³² bu yüzbaşının Yunan ordusundan olabileceği gibi bir kanaat de oluşmuştu.

1920 yılına gelindiğinde göçlerle Anadolu kıyılarına yığılan Pontus

²⁵ ATASE Arşivi, Kls. 189, D. 104, F. 9.

²⁶ Mithat Işın, *İstiklal Harbi Deniz Cephesi*, İstanbul 1946, s. 25. Aynı konu için Bkz. Emrullah Nutku, "İstiklal Savaşında Denizciler, Deniz Cephesi", *Yakın Tarihimiz*, C. I, Sayı 2, Yıl: 1962, s. 56.

²⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara 1988, s. 68.

²⁸ ATASE Arşivi, Kls. 22, D. 89, F. 9.

²⁹ M. Çapa, *a.g.t.*, s.8.

³⁰ ATASE Arşivi, Kls. 187, D. 96, F. 65. BKz. Aynı Konuda, ATASE Arşivi, Kls. 88, D. 322, F. 50; Kls. 189, D. 104, F. 93/1.

³¹ ATASE Arşivi, Kls. 88, D. 324, F. 9.

³² ATASE Arşivi, Kls. 379, D. 7, F. 44.

çetelerinin sayısı yirmi beş bini bulmuştu.³³ Bir taraftan da gelmeye devam ediyorlardı. Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* gazetesi, yorum köşesinde göçmenlerin kıyılarımıza doldurulduğunu; Türkiye'dekiler Türklerin baskısından şikâyet ederken, iki yüz bin kadar Rum göçmenin Türkiye'ye gelmek istemesinin garip olduğunu, ama Venizelos'un bunları Pontus davasına hizmet için yolladığını yazıyordu.³⁴ Gerçekten de Batum ve Kars civarında toplanan insanların Bolşevik baskısından kurtulmak için Yunanistan'a gitmeyip, kıyıma uğratıldıklarını söyledikleri Türkiye'ye gelmeleri dikkat çekici bir durumdu.

1920 yılı başında, İngiliz gemileri gıda maddeleri getirerek Rumlara dağıtmıştı.³⁵ Anadolu'daki İngiliz subayları, bazı Rumları yanlarına alıp belli merkezlere götürüyorlardı. Karadeniz kıyılarına göçmen ve gönüllü taşınması işi de devam ediyordu. 1920 Eylül ayında, İtalyanların Jan vapurunda yüz yetmiş iki Rum ve Ermeni gönüllü bulunduğu, bunların Batum ve Samsun'a çıkacağı bildiriliyordu. Samsun'a gelen vapurda Yunan Ordusu'nda görev yapmış Ermeni, İnebolu'ya gelen vapurda da yetmiş kadar Ermeni kaçak bulunduğu; bunların Batum'a gidecekleri, ama yine de kıyılarımıza çıkmak istemeleri gibi bir duruma karşı dikkatli davranılması gerektiği bölgedeki ilgililere bildiriliyordu.³⁶ Bu dönem, gerek Venizelos'un ve gerekse Hrisantos'un Pontus'u İtilaf Devletlerine kabul ettirmeye çalıştıkları dönemdi. Venizelos, Lloyd George aracılığı ile Rusya'daki Rumlardan getirilmesini ve bunlarla Pontus devleti kurdurulmasını istiyordu. Bu sıralarda Londra'da toplanan Konferans ise, Türklerle yapılacak antlaşmayı görüşüyordu. Venizelos, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'yu bastıramayacağını, İstanbul'da ve Pontus'ta ayrı birer devlet kurulmasını, Yunan Ordusu'nun bunun üstesinden gelebileceğini belirtiyordu.³⁷ Hrisantos ise, Avrupa'dan dönmüş ve bölgede propagandaya başlamış, İngiliz ve Yunanlıların Trabzon'a asker çıkaracağı iddiasını yaymaktaydı.³⁸ Ayrıca Kuvayı Milliye hakkında topladığı bilgileri de, Batum'da Yunan askeri heyeti tarafından kurulan Pontus idaresine ve muhtemelen İtilaf Devletlerine aktarıyordu. Batum'daki Pontus idaresi ise, Rum çetelerine pasaport vermeye başlamıştı.³⁹ Bunlar Trabzon ve çevresinde karışıklık çıkarıp, Mondros Mütarekesi'nin işletilmesini ve İtilaf askerlerinin bölgeyi işgalini sağlamaya

³³Süleyman Kocabaş, *Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul 1984, s. 143. Bkz. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s. 156

³⁴ Bkz. *Açıksöz Gazetesi*, 8 Şubat 1336

³⁵ Bkz. *ATASE Arşivi*, Kls. 187, D. 96, F.187, Ayrıca Bkz. *ATASE Arşivi*, Kls.187, D. 97, F. 77.

³⁶ *ATASE Arşivi*, Kls. 888, D. 4, F. 24/4-5-6.

³⁷ Venizelos'tan Lloyd George'a 5 Ekim 1920 tarihli mektup. Bkz. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, Ankara 1975, s. 340.

³⁸ *ATASE Arşivi*, Kls. 39, D. 155, F. 11.

³⁹ *ATASE Arşivi*, Kls. 189, D. 101, F. 46.

çalışıyorlardı. Böylece daha rahat çalışabilecekler, Türklerin engellemesi ile karşılaşmayacaklardı.

Bu sıralarda Wrangel ordusu ve Çarlık taraftarları Bolşeviklere yenilmiş, Karadeniz'e bunlardan da sığınanlar olmuştu. Pontusçuların bunların arasına karışarak Karadeniz kıyılarına geldiği görülmüştü.⁴⁰ Hatta Kırım sahilinden silah getirerek buralarda satmaya çalışanların olduğu da fark edilmişti. Sahilde seyreden düşman gemileri, zaman zaman ya gemilerden çıkarıldıkları insanlarla veya karada bağlantı kurdukları Rum ve Ermenilerle görüşüyorlardı.⁴¹ Bunlar, şüphesiz Türklerin ve çevrenin durumu ile ilgili görüşmeler yapıyor, belki de bazı direktifler ve mesajlar alıp veriyorlardı. Milli Mücadele'yi sabote etmek için sokulan casuslar da vardı. Nitekim 13 Aralık 1920'de bir Yunan savaş gemisi bu amaçla bazı şahısları Bartın'a çıkarmak istemişti.⁴² Bafra'daki Rum okuluna öğretmen olarak İstanbul'dan gönderilen Madam Elenora Hrisantos da Pontusçu faaliyetlerde bulunmuştu.⁴³ İstiklal Mahkemesi'nde aynı suçtan yargılanmış ve suçu sabit görülmüştü.

1921 yılında, Yunan Ordusu Türkiye'de ilk yenilgisini aldıktan sonra, II. İnönü saldırısı ile başarıya ulaşılamazsa, *Yunan Ordusu Karadeniz'e de asker çıkararak, Rum ve Ermenilerin de yardımı ile Samsun'dan Sivas'a, Trabzon'dan Erzurum'a doğru ilerleyecekti*⁴⁴ şeklinde ifade edilen bir planın uygulanması düşünülmekteydi. Yunanistan kendisinde bu gücü bulmaktaydı. Bu ifade ile Pontus'a verilen desteğin sebebi de bir kez daha ortaya konulmaktaydı. Ancak ne Yunanistan, ne de bir başkası bu planı uygulayamamış, yalnızca Karadeniz'de donanma güçlerini artırarak ablukayı resmileştirmişlerdi.

Bir yandan Karadeniz şehirlerine gelen ve Boğazlardan çıkan gemiler sıkı bir kontrole tabi tutulurken diğer taraftan Yunan Kızılhaç'ı da kullanarak Yunanistan'dan ilaç sandıkları içinde sayısız silah getirmişlerdi.⁴⁵ 1921 Temmuz'unda, Eskişehir-Kütahya saldırısı başladığı zaman bu hare-

⁴⁰ ATASE Arşivi, Kls. 953, D. 10, F. 2/4.

⁴¹ ATASE Arşivi, Kls. 952, D. 4, F. 106/3.

⁴² ATASE Arşivi, Kls. 563, D. 14, F. 92/1.

⁴³ Feridun Kandemir, *İstiklal Savaşında Bozgunculuk ve Cususluk*, İstanbul 1964, s. 22.; Yunanlıların bu tür davranışlar içinde bulunduğu bu dönemde, özellikle Trabzon ve Karadenizli Rumlar, Pontusçuluk olayını bozgunculuk olarak niteleyen ve Türklerle birlikte yaşama arzularını beyan eden mektuplar ve temennileri, Trabzon Rum Ortodoks Cemaati adına TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Londra Murahhası Bekir Sami Bey, Fransa, İtalya ve İngiltere başbakanlarına resmi olarak iletmişlerdi. Türklerle ebedi dost ve kardeş kalmak istiyorlar, TBMM Hükümeti'ne bağlılık bildiriyorlardı. Bkz. Mesut. Çapa, *a.g.e.*, s.69., *İstikbal Gazetesi*, 18 Şubat 1921.

⁴⁴ 1 Mart 1921'de toplanan konferansta Yunan Başbakanı'nın ifadesi. Bkz. Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul 1981, s. 559.

⁴⁵ ATASE Arşivi, Kls. 88, D. 32, F. 26.

ketler iyice yoğunlaşmıştı. Yunanlılar, Pontus'la Türkleri arkadan vuracaklarını açıkça belirtmişlerdi de. Bu sıralarda Yunanlılar, Pontus'a destek vermekten başka, Karadeniz kıyısındaki Türk şehirlerini bombalayıp, Karadeniz'deki Türk gemi ve motorlarına el koymak gibi uygulamalarda da bulunmuşlardı.

İngiliz ve Yunan gemileri, Rum, Ermeni ve bazı Türkler ile İngiliz ve Fransız casuslarını İstanbul'dan Batum'a götürerek, onları Bolşeviklerden kaçırmış gibi Anadolu'ya sokmaya çalışıyorlardı.⁴⁶ Bunların Türk-Gürcü ve Türk-Ermeni ilişkilerini baltalamak düşüncesiyle hareket ettiklerini de Rus elçiliğinden Medivanni Türk yetkililerine bildirmişti. Karadeniz kıyılarında bu tür faaliyetler sürdürülürken, İstanbul ve çevresinde de Rum ve Ermeni çeteleri silahlandırılıp, İstanbul halkına karşı kıyıma hazırlanıyorlardı.

İngiltere, Pontus isteklerini diplomatik görüşmelerde açık olarak kabul etmemekle birlikte, Rumlara her türlü destek ve yardımı yapıyordu. Yunanistan'ı küstürmek istemediği gibi, temelsiz ve gerçeğe uymayan isteklerin savunucusu olarak, kamuoyunda olumsuz bir hava yaratmak da istemiyordu. Ama Mütareke imzalanır imzalanmaz, bölgeye giden İngiliz komiserleri Rumlara ve diğer Hıristiyanlara silah yardımı da dâhil, her türlü yardımı yapıyor, yurtsuz Rumların yurtlarına dönmesi gibi insani bir boyutta Rum davasını destekliyorlardı. Samsun'daki Yüzbaşı Solter bunlardan biriydi ve Rumlara silah dağıttığı tespit edilmişti.⁴⁷ Amiral R. Webb de raporlarında, Rum sorununun Ermeni sorunu kadar önemli olduğunu, Rumlara yurtlarına dönme ve güvenlik içinde yaşama hakkının sağlanması gerektiğini vurguluyordu.⁴⁸ Bunlardan başka Yarbay Rawlinson, Binbaşı Smith, Yüzbaşı Sılayt Anadolu'ya komiser olarak gidip, hem silahları toplamak, hem de Ermeni ve Rumlarla gizli işleri konuşmak gibi faaliyetlerde bulunuyorlardı.⁴⁹ Rumlar da bunlara çok iyi davranıp, masumluklarını göstermek, davalarında destek kazanmak istiyorlardı. Rawlinson İngiltere'ye dönmek üzere Trabzon'a geldiğinde, Rumlar kendisine çeşitli hediyeler ve kürkler satın almıştı.⁵⁰ İngiliz donanması da Karadeniz'de sık sık limanlara ve kıyılara gelerek, sanki Pontuşçulara destek veriyordu. Asayişin temin için gelen İngiliz müfrezeleri, Rumlarla çok samimi oluyorlar, onları cesaretlendirip, Türkleri sindirerek asayişin daha da bozulmasına sebep oluyorlardı. Bu İngiliz birlikleri içinde Rumların da bulunması, Türkler yönünden ayrı bir problem oluyordu. Hatta İngilizlerin yirmi beş bin kişilik Rum Pontus çetesini silahlandırarak

⁴⁶ *ATASE Arşivi*, Kls. 993, D. 13, F. 21.

⁴⁷ Ş.S. Aydemir, *a.g.e.*, C. II, s. 488.

⁴⁸ G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 47.

⁴⁹ Bkz. Nurettin Peker, *İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, İstanbul 1955, s. 38.

⁵⁰ Bkz. A. Rawlinson, *Adventures in the Near East (1918-1922)*, London 1923, s. 342.

Karadeniz kıyılarına gizlice çıkardıkları gibi duyular da almıyordu.⁵¹

İngiltere'nin bu konuya duyduğu ilginin boyutunun belirlenmesi açısından önemli bir örnek de, İngiliz subaylarının Samsun'a asker çıkardıktan hemen sonra Merzifon'a gitmeleri ve Amerikan Koleji yetkilileri ve Rumlarla ilişki kurmalarıdır. Buradan dönerken, bazı Rumları ve Amerikalıları Samsun'a götürmüşlerdi.⁵² İngilizler Samsun, Trabzon ve Batum gibi şehirleri üs olarak kullanıp, Anadolu içlerine kadar gidiyorlardı. İtilaf Devletlerinin bu ilgisini gören Rumlar da daha aşırı hareketlere gidiyorlar; hem olası bir çıkarmaya zemin hazırlıyorlar, hem de Türklere karşı saldırgan bir tutum alıyorlardı.⁵³ Diğer taraftan da İtilaf güçleri, *Türkler kıyım yapıyor* diye Türkiye'ye saldırıyorlardı. Samsun'a çıkan İngilizler sayesinde, buradaki Rum Metropoliti Yermenos rahatça çalışıyor ve Rusya'dan ve diğer yerlerden silahlı Rumları Samsun'a göç ettiriyordu. 1919 Mayıs'ında Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile birlikte, Atatürk ve davası hedef olarak seçiliyor, olay daha geniş boyutlara taşıyordu.

“Bölgede anarşi ve terör var. Hıristiyanlara baskı yapılıyor, durdurun” diye İstanbul'u sıkıştıran İngiltere, Mustafa Kemal Paşa bölgeye gönderilince, bu defa onun çalışmalarından rahatsız oluyor ve geri getirilmesi için baskıya başlıyordu.⁵⁴ İngiltere, Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçi faaliyetleriyle huzuru bozduğunu iddia ediyordu. Ancak, zaman zaman gerçeklere yakın görüşler bildiren İngiliz subayları da oluyordu. Yarbay Smith'in hazırlayıp, 13 Temmuz 1919'da Amiral Calthorpe aracılığıyla L. Curzon'a sunulan raporda Smith; Samsun Metropoliti'nin Pontus için Rumları kışkırttığını ve görevden alınması gerektiğini bildiriyordu.⁵⁵ Baskı ve katliam propagandaları ile Anadolu'dan bazı Rumların dışarıya çıktıkları sırada, Mustafa Kemal Paşa Türk vatandaşlarının bu şekilde gidişini önlemeye çalışmıştı. Bunun üzerine, İngiliz subayları askerlik çağındaki birçok Hıristiyan'ı küçük gruplar halinde bölgeden uzaklaştırmış, Novrosisk'e götürmüş⁵⁶ ve yine kıyılara yanaşarak Rumlar ve Hıristiyanlarla görüşüp, onlara moral ve destek vermişlerdi.

Fransa, bölgede fazla etkili olmadığı için Pontus konusu ile de İngiltere ve Yunanistan'a göre çok daha az ilgilenmişti. Daha doğrusu Fransa, İngiltere'nin izlediği politikalar sonucunda, paylaşım anlaşmaları ile kararlaştırılan hedeften uzaklaşmasa bile, sadece kendi çıkarlarını korumak, böl-

⁵¹ Celalettin Orhan, *Askerlik Hatıralarım*, İstanbul 1982, s. 19.

⁵² Yüzbaşı Hurst'ten, Sir A. Calthorpe'a 12 Haziran 1919 tarihli rapor. Bkz. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. I, Ankara 1973, s. 15-22.

⁵³ *ATASE Arşivi*, Kls. 368, D. 17, F. 115.

⁵⁴ Bkz. *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Ankara 1981, s. 99.

⁵⁵ Bkz. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. I, s. 52.

⁵⁶ Samsun temsilcisi Perring'ten Amiral Sir J. de Robeck'e 1 Ekim 1919 tarihli rapor. Bkz. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. I, s. 159.

gede İngiliz çıkarlarına hizmet etmemek gibi bir davranış içine girmişti. Buna rağmen gerek bir süre işgal ettiği Ereğli ve Zonguldak çevrelerinde, gerekse Rusya macerasından sonra mülteci taşınması sırasında Rumlara yönelik bazı faaliyetleri olmuştu.

Fransızlar, Zonguldak'taki Rumlarla dayanışmaya girmişler, Sinop'taki Katolik Kilisesini bahane ederek, Rumlarla ilişki kurup çıkarlarını korumak için çalışmaya başlamışlardı. 5-6 Temmuz 1919 tarihinde, Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik, Kastamonu Valiliği'ne şu telgrafi çekmişti; *Ukrayna bandıralı bir vapur ile bir subay ve 10 sivil Yunanlı ve 3 Fransız subay Sinop'a çıkararak Yunan Kızılhaç hastanesinde bir süre oturduktan sonra Samsun'a Doktor Yani, Reji Direktörü ve bir grup tarafından uğurlanmıştır.*⁵⁷ Sinop limanının güvenli bir liman olması dolayısıyla, düşman gemileri olumsuz havalarda limana sığınıyorlardı. Bu da böyle bir durum olabilirdi. Ama Yunanlı siviller ve subayların, Yunan hasta-nesine gitmesi ve Rumlardan karşılanması bütün iyi niyetlere rağmen Pontus fikrini veya en azından bunlar arasındaki dayanışmayı gündeme getiriyordu. Kaldı ki, daha sonra bu grup, Sinop hapishanesini de kontrol edip, Rum ve Ermeni tutuklu aramışlardı. Kontrol ve yardım bahanesiyle karaya çıkarılan asker ve sivil Yunanlıların bölgede Pontusçuları organize ettikleri de örnekleriyle görülmüştü. Bu sıralarda Pontus çetelerinin de faaliyet halinde olmaları dolayısıyla, bu tür grupların Sinop'a gelmesi hoş karşılanmıyor ve Pontusçu Rumlardan ilişkilendiriliyordu.

31 Temmuz 1919'da, yine bir Fransız savaş gemisi ile Fransızlar Sinop'a gelmiş, geminin komutanı bir grupla karaya çıkmış, Katolik kilisesinin onarımı ve su ihtiyacının karşılanması yolunda incelemelerde bulunmuştu.⁵⁸ Bu sırada iki rahip de kaptanla birlikte karaya çıkmış, kiliseye vekâlet eden Reji Müdürü ile görüşmüştü. Bu görüşmelerde, bir Türk polis memuru guruba rehberlik etmişti.

Fransızlar, Zonguldak ve çevresindeki Rum çetelerine silah dağıtmaktan başka, Batum ve Rusya'da örgütlenen Rumlardan Wrangel ordusu artıkları içinde saklayarak, Bartın ve çevresine çıkarmak gibi faaliyetlerde de bulunmuştu.⁵⁹ Bu Rumlardan teşkilatlanması işini de yine bölgeye getirilen Yunan subayları organize ediyorlardı.

Fransızların Beyaz Rusların Yunan işgal ordusunda görev almalarını sağladıkları gibi iddialar da vardı.⁶⁰ Fransızların daha sonraları İngiliz politikasına ters düştüğü dikkate alındığında, bu iddianın abartılı olduğu söyle-

⁵⁷ Bkz. N. Peker, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁸ N. Peker, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁹ *ATASE Arşivi*, Kls. 952, D. 13, F. 92/1.

⁶⁰ Bu iddia, Beyaz Ruslar sözü ile Fransızlar tarafından Yunan örgütleri aracılığı ile Samsun ve çevresine çıkarılmak istenen Rumlardan kastediyor olsa gerek. Bkz. S.İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, İstanbul 1967, s. 63. (Çev. Hasan Ali Ediz)

nebilir. 1920 yılında, Londra görüşmeleri sırasında, Fransız delegesi Berthelot, Pontus isteklerinin hayalci olduğunu belirtmiş ve bölgedeki Rum nüfusun yüzde beş oranında olduğunu söylemişti.⁶¹ Fransa, bölgedeki faaliyetlerinde Rumlardan faydalanmak ve Hıristiyan kamuoyundan olumsuz tepki almamak için Pontus'a yardımcı olduğu, ya da en azından bunu istediği şeklinde bir görüntü vermek istemiş olabilirdi.

Pontus Sorunu'na Amerika'nın bakışı, bölgede bulunması nedenleri ve *Hıristiyanların kıyıma uğratıldığı* iddiası çerçevesindeydi. Daha önce belirtildiği gibi, Amerika bölgeye ekonomik ve duygusal sebeplerle gelmişti. Ermenilere olduğu gibi, Rumlara da insani boyutlarda destek vermeye çalışıyordu. Tabii bu arada, Amerika'nın ticari temsilcileri de bu pazardan faydalanma düşüncesindeydi. Amerikalılar, Merzifon Koleji olayı'ndan.⁶² Sonra, bu çerçeveyi aşan ve Türklere karşı saldırgan bir politika izlemediler. Merzifon olayı da Amerika'nın resmi politikası dışında bir gelişme olarak görülüyordu.

Amerika, bir yandan teşkilatlar aracılığı ile Hıristiyanlara yardım ederken, diğer yandan ticari şirketleri, Türkiye temsilcilik ve idareciliklerine Rum ve Ermenileri getiriyorlardı. 1919 Haziran'ında, Samsun'da yerli Rumlardan biri *Standart Petrol* adına yüzde üç komisyonla görevlendiriliyordu.⁶³ Ayrıca tütün işlerinde de Rum ve Ermenilerden faydalanıyorlardı. İnebolu'da ilk Pontus teşkilatının kurucusu da Amerikan göçmeni Papaz Klamatyus olmuştu.⁶⁴ Her ne kadar, Amerika insani boyutlarda düşünse de, bu tür ilişkiler Amerika'nın konu üzerindeki etkinliğini sağlıyordu. Bu tür ilişkiler, yanlış yorumlanarak bile Pontus davasına hizmet ediyordu.

1921 yılında Amerika, Türkiye'deki Hıristiyanlar konusunu Ankara ile resmi olmayan ve doğrudan bir görüşmede dile getirdi.⁶⁵ Samsun'dan dönen Amerikan inceleme komisyonu, Hıristiyanların bölgede korkunç baskı ve zulüm gördüğünü belirtmişlerdi Yapılan propagandalar etkisini göstermişti.⁶⁶ Bu tür propagandalara karşı Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri temsilcileri ve Amerikan komiserine yönelik bir bildiri yayınladı. Pontus ve Ermeni projeleri ve Yunan saldırısının Türk Milli Mücadelesi'ni boğmak amacıyla ve bunları destekleyen İtilaf Devletlerinin de anarşi ve terörün sorumluları olduklarını belirtti.⁶⁷ 1921 Yunan saldırısını takiben Karadeniz'de Pontus faaliyetlerinin artması üzerine, Rumların iç bölgelere

⁶¹ G. Jaeschke, *a.g.e.*, s.58.

⁶² Bu konu için Bkz. *Pontus Meselesi* s. 8-48; Ayrıca E. Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 120, N. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 112, Uygur Kocabaşoğlu, *Anadoludaki Amerika*, İstanbul 1989, s. 193-198.

⁶³ Erol Ulubelen, *İngiliz belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1982, s. 192.

⁶⁴ Celalettin Orhan, *Askerlik Hatıralarım*, İstanbul 1982, s. 20.

⁶⁵ Lavrence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, İstanbul 1972, s. 334.

⁶⁶ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1974, s. 139.

⁶⁷ Daha geniş bilgi için, Bkz. N. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 12.

taşınması şeklinde bir tedbir uygulandı.⁶⁸ Bu tedbir de, Amiral Bristol tarafından tehdit edici bir tavırla, insaniyet adına protesto edildi. Bu mantığa göre herkes insan; ama Türkler değildi.

Amerikan gemileri, Samsun ve çevresinde zaman zaman sahilten geceleri kıyıya kayıklarla insanlar çıkararak veya kıyından yüzerek gemilere gelen Rumlarla görüşmeler yapıyorlardı.⁶⁹ Amerika'nın konuya bakış açısını, bu görüşmelerde alınan bilgiler etkilemiş ve kıyım haberleri böylece elde edilmiş, Amerikalılar Rumlara bazı öneri ve tavsiyelerde bulunmuş olmalıydılar.

1922 yılında, Fransa ve Amerika'nın konuyla eskisi gibi ilgilenmediği görülür. Bunun temel sebeplerinden biri, Ankara'nın elde ettiği başarıdır. Pontus ve Ermeni iddialarının gerçek dışı ve ulaşılamaz olduğu da ortaya çıkmıştır. Artık Ankara ile diyalog kurmak ihtiyacı ve çabası içindedirler. Yine de Amerika, 7 Haziran 1922'de Yunan donanmasının Samsun'u bombardımanında Ankara'yı insanlık adına protesto etti. Bunun sebebi; bombardımandan önce Amerikalıların şehri terk etmesine izin verilmemesiydi. Amerikalıların gözü önünde cereyan eden bir olayda bile protesto edilen Türkiye oluyordu. Türk Milli Mücadelesinin başarıları ile Pontus hayali de suya düşmüştü. İtilaf Devletlerinin gemileri, silah ve cephane ile gıda getirerek besledikleri Pontusçuları, şimdi Karadeniz'den Yunanistan ve diğer ülkelere taşımak durumunda kalmışlardı. İngiltere'nin politikası çökmüş ve diğer devletler, İngiltere'ye Türkiye konusunda olumsuz bakmaya başlamışlardı.

Bu arada Pontus projesi ile ilgili olarak, Türkiye ile emperyalistlere karşı işbirliği içinde bulunan tek devlet olan Rusya'nın da bazı hareketleri görülmüştü. Rusya bir taraftan Türkiye'ye destek ve yardımda bulunurken, diğer yandan Pontus için çalışan Rum papazları ile çetelere Gürcüler aracılığı ile çeşitli yardımlar yapıyordu.⁷⁰ İkinci bir konu ise, 1922 yılında Rusya'nın gizli bir kurye ile Yunanistan'a Anadolu işgali konusunda düştüğü çıkmazdan kurtulması için yardım edebileceği teklifini götürmesiydi. Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemekten vazgeçip, Karadeniz kıyısında bir bölgenin bağımsız kılınması için ağırlığını koyacağını belirtiyordu.⁷¹ Bu iddia tartışmaya açık olmasına rağmen, Rusya'nın Türkiye'nin Sovyet reji-

⁶⁸ Kıyıların güvenlik içinde savunulması ve Pontus davasına dış desteklerin önlenmesi için kıyıdaki çoğunluğu Rum gayrimüslimler iç bölgelere göç ettirilmişti. Bu uygulama sırasında bazı görevlilerin veya kontrol dışı grupların göçmenlere kötü davrandıkları ve bunların engellenmesi TBMM'de tartışılmıştı. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.II, s.404.

⁶⁹ *ATASE Arşivi* Kls. 1225, D. 14, F. 25.

⁷⁰ Feridun Kandemir, "Türkiye Komünist Fırkası", *Tarih Konuşuyor*, Şubat 1966, s. 2354

⁷¹ D. Kitsikis, *a.g.e.*, s. 68, Kitsikis bu bilgileri, Yani Kordatos'un 1958'de Atina'da yayınladığı "Modern Yunanistan Tarihi" adlı eserinden aktarıyor. Yunanistan'a gelen kuryenin İsveç pasaportuyla gizlice Atina'ya girdiği ve Zinovyev, Çiçerin ve Trocki imzalı teminat mektubu taşıdığı kaydediliyor. Mektupta, Yunan Hükümeti'nin Sovyet Rusya'yı tanımamasını istediği belirtiliyor.

mini benimsemediği şeklinde, değişik zamanlarda yetkili ağızlardan yapılan açıklamalarını biliyoruz. Bu durumda Rusya, Anadolu'dan sonra Yunanistan'ı İngiltere'den uzaklaştırmak amacıyla ya da bağımsızlığını kazandıktan sonra, Batıya yönelecek bir Türkiye'yi, Pontus ve Yunan kıskacına almayı da düşünmüş olabilirdi. Sovyetlerin, Türkiye'ye yardım etseler bile tarihi çıkarları değişmemiş, hatta yardımlarının bir sebebi de bu çıkarlarını korumak olmuştur.

Osmanlı devleti yıkılırken, onun mirasını paylaşmak isteyenler, o zaman askeri, siyasi, ekonomik bütün güçleriyle saldırmışlardı. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra, Lozan'da kerhen yeni Türk devletini kabul etmek zorunda kalan emperyalizm, sonraki zamanlarda Lozan'ı sindirmekte zorlanmış, hatta sindirememiştir. Bu hazımsızlığın bir tezahürü olarak, Türkiye'nin Lozan'da tescil ettirdiği haklarını bir şekilde görmezden gelmeye, olayı siyasi, sosyal ve kültürel boyutlara taşıyarak, ama her türlü kozlarını kullanarak, Osmanlı mirasından Türklerin elinde kalan Anadolu'yu da parçalamak, en azından güdülerinde bir Türkiye oluşturmak istemektedirler. Bu çerçevede Türk milletinin, yabancıların emellerinden çok, daha öncelikli, dikkatli ve hassasiyetle değerlendirmesi gereken konu, bu tarihi istek ve emellerin yeniden gündeme getirilmesine Türkiye içinden verilen destek ve payandalardır.

ABSTRACT

It is generally known that the Pontus problem is a question which was developed in the Eastern question and was tried to be carried out by Greece with its Megali Idea. Parallel to the Ottoman Empire's weakness the Pontus project developed. After the Mondros Armistice, the Allied Powers and Greece from outside and Pontus organizations and Fener Patriarchate in the Ottoman Empire continued their attempts to establish an independent Pontus government. The Lozan Agreement and population exchange solved the problem.

Keywords: Yunanistan (Greece), Pontus, İtilaf Devletleri (the Entente Powers), Fener-Rum Patrikhanesi (Phanar-Rum Patriarch)